

Ks. Paweł Wygralak

Uniwersytet Adama Mickiewicza, Poznań
pawelwyg@amu.edu.pl

JEZUS CHRYSZTUS I POKÓJ. REFLEKSJE ŚW. AUGUSTYNA Z HIPPONY

JESUS CHRIST AND PEACE.
THE REFLECTIONS OF ST. AUGUSTINE OF HIPPO

STRESZCZENIE

SŁOWA KLUCZE

W przedstawionym artykule zostało omówione nauczanie św. Augustyna na temat pokoju jako daru Chrystusa. Zbawiciel, odchodząc ze świata, pozostawił ludziom dar pokoju. To dzięki temu darowi, zgodnie z nauczaniem św. Pawła w Ef 2,14, odnawia się w człowieku harmonia pomiędzy duchem i ciałem, możliwe jest także pojednanie między Żydami, których reprezentują pasterze udający się z pokłonem do narodzonego Jezusa, i poganami, których przedstawiają mędrcy przybywający ze wschodu do Betlejem. Jednak pokój ziemski nie jest pokojem doskonałym. Człowiek bowiem ulega pożądlivościom, wchodzi w konflikty z bliźnimi, doznaje również w codziennym życiu wielu braków. Nie powinno to jednak nikogo zniechęcać do poszukiwania pokoju. Augustyn uważa, że uczniowie Jezusa powinni na ziemi zabiegać o pokój, gdyż jest

Jezus Chrystus,
św. Augustyn,
pokój, życie
wieczne,
doczesność

to najpewniejsza droga do osiągnięcia pokoju doskonałego w życiu wiecznym. Nie będzie wówczas żadnych konfliktów, a jedynie nieustanne przebywanie w bliskości Boga.

ABSTRACT

The article discusses the teaching of St. Augustine on the subject of peace as a gift of Christ. As he was leaving the world, the Savior gave people the gift of peace. According to the teaching of St. Paul in Eph 2:14, it is due to this gift that the harmony between the human spirit and body are restored. It is also possible to reconcile Jews, represented by the shepherds coming to adore the newborn Christ baby, and Gentiles, represented by the Magi arriving from the East. Yet earthly peace is not a perfect peace, for man gives in to lusts, comes into conflict with his neighbors, and suffers from many shortcomings in everyday life. However, none of this should discourage anyone from seeking peace. St. Augustine thinks that Jesus' disciples ought to strive for peace, since peace is the surest way to achieve the perfect peace of eternal life. There, there will be no more conflicts but a constant closeness to God.

KEYWORDS

Jesus Christ,
St. Augustine
of Hippo, peace,
eternal life,
earthly life

Powszechnie uznaje się, że pokój to brak wojny. Zwrócili na to uwagę ojcowie Soboru Watykańskiego II, jednoznacznie podkreślając, że pokój ziemski pozostaje zawsze jedynie obrazem i skutkiem pokoju Chrystusowego¹. Nauczanie

¹ „Pokój nie jest prostym brakiem wojny ani też nie sprowadza się jedynie do stanu równowagi sił sobie przeciwstawnych, nie rodzi się

soborowe o pokoju jako darze Chrystusa ma swoje korzenie w Piśmie Świętym². Naukę tę rozwinęli także ojcowie Kościoła³. Jednym z nich był św. Augustyn, biskup Hippony († 430). Jego nauczanie na temat pokoju było już nie raz przedmiotem refleksji filozoficznej i teologicznej. Należy jednak zauważyć, że do tej pory brak całościowego opracowania nauki Augustyna o pokoju. Wiąże się to zapewne z faktem, że biskup Hippony nie stworzył nigdy systematycznej doktryny na ten temat. W swoich wypowiedziach bywa niekiedy mało precyzyjny, i jest tego świadomy. Celowo dopuszcza możliwość interpretacji niektórych omawianych tekstów biblijnych dotyczących pokoju przez samych słuchaczy i czytelników jego wypowiedzi⁴. Spośród polskich opracowań myśli św. Augustyna na temat pokoju należy wspomnieć artykuł ks. S. Kowalczyka pt. „Filozofia pokoju św. Augustyna”. Autor, dokonując wnikliwej analizy XIX księgi *De civitate Dei*, omawia zasadnicze elementy filozofii pokoju w ujęciu biskupa Hippony: indywidualne i społeczne formy pokoju oraz jego antropologiczne, aksjologiczno-moralne i ideowe podstawy. Ks. Kowalczyk przedstawia ponadto przemyślenia Doktora Łaski o dopuszczalności wojny⁵. Równie ciekawą prezentację myśli św. Augustyna na temat pokoju przedstawił ks. A. Nocoń. W swoim artykule, opartym przede wszystkim na *Objaśnieniu Psalmów*, ukazał teologiczne rozważania biskupa Hippony o pokoju⁶. Natomiast społeczne

także z despotycznego władztwa”. Sobór Watykański II, *Konstytucja „Gaudium et Spes”*, 78.

² Por. J 14,27; Kol 3,15; 2 Kor 13,11; Ef 2,14. Por. także: Hałas, *Chrystus jest naszym pokojem*, 9-21; *Słownik teologii biblijnej*, 700-705.

³ Por. Klemens Rzymski, *I List do Koryntian* XX; Grzegorz z Nyssy, *Homilie do błogosławieństw*, *Homilia* VII; Ambroży z Mediolanu, *Wykład Ewangelii według św. Łukasza* XII, 134-135; Leon Wielki, *Mowa* 26, 3; Jan Chryzostom, *Homilia* 32, 6 (Mt 9,27-10,15); Prudencjusz, *Psychomachia* 454-664; Moreno, „Concordia”, 143-161

⁴ Por. *Homilia* 77,4 na J 14,25-27.

⁵ Por. Kowalczyk, „Filozofia pokoju św. Augustyna”, 831-857

⁶ Nocoń, „Zagadnienie pokoju”, 119-129

aspekty pokoju w nauczaniu Augustyna omówili V. Grossi oraz A. Zwitter i M. Hoelzl. Szczególnie ciekawe i dobrze udokumentowane wnioski znajdziemy w pracy autorstwa V. Grossiego⁷. Podejmując zatem temat pokoju, który według biskupa Hippony jest darem ofiarowanym człowiekowi przez Chrystusa, wpisujemy się w ciąg wcześniejszych opracowań.

Podstawę niniejszego artykułu stanowią przede wszystkim kazania św. Augustyna, jego komentarz do Księgi Psalmów, komentarz do Ewangelii według św. Jana oraz dzieło *O Państwie Bożym*. Na początku, jako wprowadzenie do artykułu, zostaną przedstawione formy pokoju, które nasz autor wymienia w XIX księdze *O Państwie Bożym*. Następnie zostanie podjęty temat pokoju jako daru Chrystusa. Ostatnia część prezentowanego opracowania jest poświęcona wskazaniom Augustyna, w których zachęca on swoich słuchaczy, aby w doczesnym życiu poszukiwali pokoju już tu na ziemi i w ten sposób zatroszczyli się o osiągnięcie prawdziwego pokoju, który jest nieustanną kontemplacją Bożego oblicza.

1. FORMY POKOJU

Dla św. Augustyna pokój był z całą pewnością ogromną wartością. W ciągu swego życia doświadczył bowiem osobiście tragedii wojny. Był świadkiem bratobójczych, krwawych zmagañ o tron pomiędzy Teodozjuszem, Walentynianem II i Maksymusem (387). Za jego życia wojsko rzymskie doznało ogromnych strat w bitwie z Gotami pod Adrianopolem (378), Alaryk zdobył Rzym (410), walki toczyły się również na Bałkanach, w Grecji i w Galii. Pokoju nie zaznał Augustyn również w chwili swej śmierci. Umierał bowiem w mieście oblężonym przez Wandalów (28.08.430)⁸. Rozumiał więc znaczenie i wartość, a jednocześnie kruchość pokoju za-

⁷ Por. Grossi, „La pace”, 209-222; Zwitter – Hoelzl, „Augustine”, 317-324.

⁸ Por. Nocoń, „Zagadnienie pokoju”, 121-122.

wieranego między ludźmi. W czasie swego życia Augustyn szukał jednak innego pokoju, znaczenie ważniejszego niż ten, który jest brakiem wojny. Jako człowiek wrażliwy przez wiele lat przeżywał bowiem dramat wewnętrznego rozdarcia, który opisał w swoich *Wyznaniach*. Ta duchowa walka związana z poszukiwaniem prawdy i sensu życia napędliała jego wnętrze ogromnym niepokojem⁹. Stan ten trwał aż do momentu, kiedy poznał jedyne źródło prawdziwego pokoju, którym jest Jezus Chrystus, i Jemu zawierzył swoje życie:

Późno Cię umiłowalem, Piękności tak dawna a nowa, późno Cię umiłowalem. W głębi duszy byłaś, a ja się błąkałem po bezdrożach i tam Ciebie szukałem, biegnąc bezładnie ku rzeczom pięknym, które stworzyłaś. Ze mną byłaś, a ja nie byłem z Tobą. One mnie więziły z dala od Ciebie – rzeczy, które by nie istniały, gdyby w Tobie nie były. Zawołałaś, rzuciłaś wezwanie, rozdarłaś głuchotę moją. Zabłysnęłaś, zajaśniałaś jak błyskawica, rozświetliłaś ślepotę moją. Rozlałaś woń, odechnąłem nią – i oto dyszę pragnieniem Ciebie. Skosztowałem – i oto głodny jestem, i łaknę. Dotknęłaś mnie – i zapłonąłem tęsknotą za pokojem Twoim¹⁰.

Te doświadczenia i przeżycia pozwoliły mu na uznanie pokoju jako szczególnej wartości zarówno w życiu jednostki, jak i w funkcjonowaniu całego społeczeństwa. Miał świadomość, jak wiele treści mieści się w słowie „pokój”. Reflektując nad rozumieniem pokoju doszedł do wniosku, że można wyróżnić dziesięć jego rodzajów:

Tak tedy pokój ciała jest uporządkowanym układem jego części; pokój duszy nierozumnej – uporządkowaną spokojnością jej pożądań; pokój duszy rozumnej – uporządkowaną zgodnością poznawania i działania; pokój między ciałem a duszą

⁹ Por. *Wyznania* VI, 6.

¹⁰ *Wyznania* X, 27 (CCL 27, 175; tł. Z. Kubiak, 197-198).

– uporządkowanym życiem i zdrowiem żyjącej istoty; pokój między śmiertelnym człowiekiem a Bogiem – uporządkowanym posłuchem w wierze, rządzonym przez prawo wieczne; pokój pomiędzy ludźmi – uporządkowaną ich zgodą; pokój domu – uporządkowaną zgodą jego mieszkańców co do rozkazywania i posłuchu; pokój państwa – uporządkowaną zgodą obywateli co do rozkazywania i posłuchu; pokój państwa niebieskiego – społecznością doskonale uporządkowaną i doskonale zgodną co do radowania się Bogiem tudzież wzajemnego radowania się sobą w Bogu; pokój wszechrzeczy – spokojnością porządku. Porządek zaś jest rozmieszczeniem równych i nierównych rzeczy z wyznaczeniem odpowiedniego dla każdej z nich miejsca¹¹.

Pierwszych pięć rodzajów pokoju jest realizowanych w życiu jednostki, natomiast kolejnych pięć – w życiu społecznym¹². Spośród wymienionych tu rodzajów pokoju pragniemy zatrzymać się przede wszystkim nad znaczeniem pokoju, który stanowi owoc przymierza pomiędzy śmiertelnym człowiekiem a Bogiem. Według Doktora Łaski taki pokój jest „uporządkowanym posłuszeństwem w wierze, rządzonym przez prawo Boże”. Zatem w relacji człowiek–Bóg, pokój zależy od postawy człowieka, który daje odpowiedź na zaproszenie Stwórcy i poddaje się w swoim postępowaniu Jego prawu. Wypełniając je, zyskuje sobie gwarancję trwa-

¹¹ *O państwie Bożym*, XIX, 13, 1 (CCL 48, 679; tł. W. Kornatowski, 415).

¹² Por. Kowalczyk, „Filozofia pokoju św. Augustyna”, 833-841. Autor artykułu dokonuje szczegółowej analizy przedstawionej wypowiedzi św. Augustyna. Zauważa, że biskup Hippony, mówiąc o pokoju, sięga do idei porządku, która jest obecna w pismach Platona i stoików, przede wszystkim Cyserona. Korzystając z dorobku filozofii grecko-rzymskiej, dokonuje jednak zawsze jej reinterpretacji tak, aby pozostać wierny myśli chrześcijańskiej. Porządek i harmonia w życiu człowieka to podstawy stanu wewnętrznego pokoju

nia w autentycznym pokoju z Bogiem. Myśl taka pojawia się również w innych wypowiedziach Augustyna¹³.

2. CHRYSZTUS DAWCĄ POKOJU

Augustyn jest przekonany, że jednym dawcą, a równocześnie nauczycielem prawdziwego pokoju jest Jezus Chrystus¹⁴. Dla wyjaśnienia tej prawdy biskup Hippony sięga do tekstów zarówno Starego, jak i Nowego Testamentu. Wspominając postać króla Salomona, którego rządy przypadają na zapowiedziany przez Dawida czas pokoju (por. 1 Krn 22,9), biskup Hippony pisał w komentarzu do Psalmu 71:

Salomon tłumaczy się bowiem jako mąż pokoju. Dlatego też takie określenie Jemu (Chrystusowi) najśluszniej i najpełniej przystoi, bo z nieprzyjaźni uzyskawszy odpuszczenie grzechów zostaliśmy pogodzeni z Bogiem poprzez tego pośrednika [...]. On również jest tym, który sprawia pokój.¹⁵

Dla Augustyna było oczywiste, że wspomniany w Psalmie Salomon jako mąż pokoju jest figurą Chrystusa, prawdziwego męża pokoju¹⁶. To On dokonał dzieła zbawienia, przyprawdając człowieka do zgody z Bogiem. Ponadto przyniósł światu sprawiedliwość, która przewycięży wszelką niesprawiedliwość. Dzięki temu człowiek otrzymał dar prawdziwego pokoju. Wypełniły się więc kolejne słowa Psalmu 71,10: „Za jego dni zrodzi się sprawiedliwość i pełnia pokoju”. Ofiarowany przez Chrystusa pokój będzie pokojem pojednania (*pax reconciliationis*) i pokojem nieśmiertelności (*pax immortalitatis*). Człowiek może mieć udział w takim poko-

¹³ Por. *Homilia 77, 4 na J 14,25-27*.

¹⁴ Por. *Kazanie 358,6*. Por. Grossi, „La pace”, 216.

¹⁵ *Objaśnienie Psalmu 71,1* (CCL 39, 971; PSP 39, 269-270). Por. Nocoń, „Zagadnienie pokoju”, 123-124.

¹⁶ Por. Campbell, „Unity and Diversity”, 17.

ju, ponieważ dzięki Chrystusowi otrzymał dar pojednania z Bogiem. A skoro, zgodnie z zapowiedzią proroka Izajasza: „Dam im prawdziwą pociechę, pokój nad pokojem (Iz 57,19)” będzie to inny pokój, który nie ma nic wspólnego z pokojem, który zna i jakiego szuka ten świat¹⁷. Pokój ten będzie wieczny, w którym nie będzie już ani cierpienia, ani śmierci.

W Nowym Testamencie odnajduje Augustyn również wiele tekstów, które jednoznacznie wskazują na Chrystusa jako Męża Pokoju, Księcia Pokoju i dawcę pokoju. Przede wszystkim jednak wskazuje, że dar pokoju mógł zostać ofiarowany człowiekowi dzięki zbawczej śmierci Chrystusa. Wyraźnie wskazuje na to apostoł Paweł w liście do Rzymian: „kiedy byliśmy nieprzyjaciółmi, zostaliśmy pogodzeni z Bogiem przez śmierć Jego Syna” (Rz 5,10)¹⁸.

Zbawiciel jako dawca pokoju został przedstawiony już w opisie wydarzeń z Betlejem. Ewangelista Łukasz wspomina o aniołach, którzy obwieścili światu prawdę o pokoju zstępującym na wszystkich ludzi dobrej woli (Por. Łk 2,14). Augustyn z całym przekonaniem, odnosząc się do zapowiedzi niebiańskich posłańców, pisał:

Skąd bowiem na ziemi byłby pokój, jeśli nie z tego powodu, że „Prawda wyrosła z ziemi”, to jest, że „Chrystus narodził się w ciele i sam pokojem jest naszym, który dwoje jednym uczynił” (Ef 2,14)¹⁹.

Jest więc pokój darem, który Syn Boży posłany przez Ojca przynosi na świat każdemu człowiekowi dobrej woli. Gdyby nie było wcielenia Bożego Syna, człowiek nie zaznałby już nigdy po grzechu Adama prawdziwego pokoju. Pokój, który przynosi ze sobą Chrystus jednoczy ludzi. Z dwójga

¹⁷ *Objaśnienie Psalmu* 71,1 (CCL 39, 971; PSP 39, 270).

¹⁸ Por. *Objaśnienie Psalmu* 71,1.

¹⁹ *Kazanie* 185,3 (PL 38, 998; PSP 12, 26). Biblijny komentarz do Ef 2,14 na temat pokoju jako daru Chrystusa zob. Hałas, „Chrystus jest naszym pokojem”, 9-21. Por. Campbell, „Unity and Diversity”, 17.

czyni jedno. Dla biskupa Hippony jest oczywiste, że dzięki wcielonemu Bożemu Synowi nadchodzi koniec wywołanego grzechem pierworodnym i jego konsekwencjami konfliktu pomiędzy ciałem i duchem²⁰. W ten sposób, przynosząc pokój, Chrystus uczynił nowego człowieka (Por. Ef 2,15)²¹. Augustyn doświadczył tego w chwili swego nawrócenia²². Dar Chrystusowego pokoju jest darem zbawczym, gdyż człowiek, który uwierzył w Chrystusa, jest w posiadaniu zbawczej prawdy. Pozwala mu ona trwać w nauce Zbawiciela, żyć życiem nowego człowieka, mimo że otaczający świat jest mu nieprzyjazny²³. Ale owo zjednoczenie dwojga nie odnosi się jednak tylko do odnowienia harmonii między tym, co cielesne, i tym, co duchowe. Dar pokoju oznacza również zjednoczenie dwóch narodów, tych którzy są z daleka, i tych, którzy są z bliska (Por. Ef 2,17)²⁴. Ci, którzy są z bliska, to naród wybrany, reprezentowany przez pasterzy przychodzących z pokłonem do nowo narodzonego Zbawiciela; ci zaś, którzy są z daleka, to mędrcy ze wschodu reprezentujący „naród” pogan. Chrystus jednoczy te narody, ofiarując im to, czego pragną i czego szukają: wyzwolenie z grzechu²⁵. Aby ukazać tę prawdę, kaznodzieja sięga do znanego słuchaczom obrazu szczepienia dzikiej oliwki. „[...] dzika oliwka została zaszczerpiona na drzewie oliwnym i mogła rodzić oliwki wbrew naturze”²⁶. Dzięki ofiarowanej narodom łasce wszystkie narody, i Żydzi i poganie, mogą odtąd „odpoczywać w Królestwie Niebieskim razem z Abrahamem, Izaakiem i Jakubem” (por. Łk 13,29), mogą zażywać prawdziwego

²⁰ Por. *Kazanie* 193,2 (PSP 12, 50).

²¹ Por. *Objaśnienie Psalmu* 71,1.

²² Por. *Wyznania* VIII,12.

²³ Por. Stachowiak, *Ewangelia według św. Jana*, 320.

²⁴ Por. *Objaśnienie Psalmu* 71,1.

²⁵ Zaproponowana przez Augustyna interpretacja Ef 2,17 o zjednoczeniu dwóch narodów w Chrystusie jest obecna w teologii współczesnej. Zob. Campbell, „Unity and Diversity”, 18.

²⁶ Por. *Kazanie* 203,2-3.

pokoju²⁷. Na tę samą wypowiedź św. Pawła (Ef 2,14) powołuje się Augustyn, angażując się w dialog z donatystami. Nawołując do jedności, poucza swoich adwersarzy, że pokój, który przynosi Chrystus, „czyni dwie części jedną, a nie dwie z jednej”²⁸. A zatem nie wolno dzielić dziedzictwa pokoju, to znaczy nie wolno dzielić wspólnoty wierzących, którzy zostali odkupieni przez Chrystusa. Nikt nie może, nie ma prawa, w jakikolwiek sposób usprawiedliwić rozłamu wśród uczniów Chrystusa. Każdy rozłam niszczy dziedzictwo pokoju. Dlatego konieczne jest podjęcie wszelkich możliwych działań, które ostatecznie doprowadzą do jedności. „Czuwajcie heretycy – napomina biskup Hippony donatystów – usłyszcie od pasterza o przymierzu pokoju i spieszcie do niego”²⁹.

W swojej refleksji nad Chrystusowym pokojem pochyła się Augustyn także nad słowami Zbawiciela zapisanymi w J 14,27: „Pokój zostawiam wam, pokój mój daję wam. Nie tak, jak daje świat, Ja wam daję.” Chrystus, odchodząc z tego świata, pozostawia wiernym swój pokój. Udzieli także swego pokoju w życiu przyszłym i przyniesie go, kiedy powtórnie przybędzie na ziemię. Augustyn odróżnia pokój, który Chrystus daje człowiekowi tu na ziemi, od pokoju, który człowiek otrzyma w życiu przyszłym. Taki wniosek wysnuwa, dokonując bardzo wnikliwej analizy wypowiedzi Zbawiciela, który zwracając się do swoich uczniów, mówi najpierw: „pokój mój zostawiam wam”. Ten pokój jest celem ostatecznym każdego chrześcijanina. „Ten bowiem pokój końca czasu mieć nie będzie”³⁰. Ten pokój jest największym szczęściem każdego z chrześcijan³¹. Zapewne tęsknotę za takim pokojem, tj. wiecznym trwaniem w Chrystusie, wyraża Augustyn w swoich duchowych wyznaniach³².

²⁷ Por. *Kazanie* 203,3.

²⁸ *Kazanie* 47,22 (PL 38,310). *Teologia patrystyczna*, XV, 165.

²⁹ Tamże.

³⁰ *Homilia* 104,1 na J 17,1 (PL 35,1901-1902; PSP 15,269).

³¹ Por. *O kazaniu Pana na Górze* 6.21.

³² Por. *Wyznania* X, 27.

W drugiej części swej wypowiedzi Jezus mówi jedynie słowa: „(pokój) wam daję”. Zdaniem biskupa Hippony brak zaimka „mój” w odniesieniu do pokoju w drugiej części wypowiedzi Pana Jezusa ma głębokie uzasadnienie. Kiedy bowiem Jezus mówi o „swoim” pokoju, przekazuje, że pozostawia ludziom pokój, który On sam posiada³³. To ten właśnie pokój zostanie udzielony zbawionym w czasach ostatecznych. „Swego pokoju nam udzieli, kiedy bez wroga królować będziemy”³⁴ – zapewnia Augustyn. Zatem pokój ten nastanie wówczas, kiedy – jak uczy św. Paweł – „ostatni nieprzyjaciel śmierć zostanie zniszczona” (1 Kor 15,26)³⁵. Dopiero pokój w przyszłym świecie, w którym nie będzie już żadnej walki z nieprzyjacielem człowieka, a więc z diabłem, w którym nie tylko nie będzie już niezgody między ludźmi, ale nawet nie będzie możliwości trwania w konflikcie z kimkolwiek, będzie pokojem w pełnym tego słowa znaczeniu³⁶. Wyraźnie więc mówi tu Augustyn o stanie zbawionych, którzy będą królować z Chrystusem. W komentarzu do Psalmu 84. biskup Hippony przedstawia taką wizję wiecznego pokoju:

Kiedy zniknie śmierć [...] zapanuje pokój zupełny i wieczny. Znajdziemy się w takim mieście, bracia, kiedy o nim mówię, nie chciałbym skończyć [...]. Nastanie pokój oczyszczony w synach Boga, we wszystkich miłujących się [...]. Wspólnym widowiskiem dla nas będzie Bóg; wspólną własnością Bóg; ogólnym pokojem Bóg³⁷.

Ten pokój będzie więc niekończącym się trwaniem w obecności Boga³⁸, będzie kontemplacją Boskiego oblicza.

³³ Por. *Homilia 77,4 na J 14,25-27*.

³⁴ *Homilia 77,3 na J 14,25-27* (PL 35,1834; PSP 15,164). Por. *Homilia 77,4* (J 14,25-27).

³⁵ Por. *Objaśnienie Psalmu 71,1*.

³⁶ Por. *Homilia 77,3 na J 14,25-27; Homilia 77,4 na J 14,25-27*.

³⁷ *Objaśnienie Psalmu 84,10* (CCL 39,1169; PSP 40,82). Por. *Objaśnienie Psalmu 36,1,12; Nocoń, „Zagadnienie pokoju”, 124*.

³⁸ Por. *Objaśnienie Psalmu 71,1*.

Trwający w tym pokoju nie zaznają już śmierci, nie będzie też żadnych konfliktów, zapanują niekończąca się jedność i wzajemna miłość.

Natomiast kiedy Chrystus w omawianym komentarzu do J 14,27 mówi jedynie o darze pokoju, nie wspominając, iż to jest „Jego” pokój, to ma na myśli ten, dzięki któremu człowiek może, pozostając ciągle na tym świecie, przezwyciężać największego ze swoich nieprzyjaciół, czyli diabła. Ten dar ma również pomóc ludziom w budowaniu już w czasie ziemskiej wędrówki wzajemnej miłości, ma ich także uchronić od wzajemnego osądzania się³⁹.

3. WEZWANIE CHRZEŚCIJANINA DO POSZUKIWANIA POKOJU CHRYSYTA

Augustyn, mówiąc o pokoju jako darze idącego do Ojca Chrystusa, jednocześnie wyraźnie sugeruje, że skoro Zbawiciel, wstępując do nieba, pozostał jednak ze swoimi uczniami, co zapisał wyraźnie ewangelista Mateusz (Por. Mt 28,20), to można powiedzieć, iż On sam jest udzielonym im pokojem⁴⁰. Przyjęcie tej prawdy wymaga od człowieka głębokiej wiary. Biskup Hippony stwierdza bowiem: „Jest więc On (Chrystus) dla nas pokojem wtedy, gdy wierzymy, iż nim jest”⁴¹. Dla chrześcijanina, który pragnie trwać w pokoju, ważne są również słowa wypowiedziane przez Chrystusa w czasie ostatniej wieczerzy przy końcu Jego mowy pożegnalnej: „To wam powiedziałem, abyście pokój mieli we mnie” (J 16,33). Uczeń Chrystusa ma zatem w tym świecie, w trudnym czasie walki ze złem, mieć wewnętrzny pokój, czyli głębokie przekonanie o żywej obecności Chrystusa. Augustyn bowiem wyraźnie stwierdza, że do pełnego pokoju,

³⁹ Por. *Homilia 77, 3 na J 14,25-27* (PSP 15,164-165).

⁴⁰ Por. *Objaśnienie Psalmu 124,10*.

⁴¹ *Homilia 77,3 na J 14,25-27* (PL 35,1834; PSP 15,165).

który nie ma końca, człowiek może i powinien dążyć już w czasie ziemskiego życia. Zgodnie z przesłaniem Psalmu 33,15 uczeń Jezusa powinien poszukiwać prawdziwego pokoju, powinien pożądać niekończącego się pokoju⁴². Biskup zwraca się do swoich słuchaczy z prośbą: „Pożądajcie pokoju. W domu, w zajęciach, przy żonach, dzieciach, ze sługami, z przyjaciółmi, umiłujcie go także w nieprzyjaciółach”⁴³. Zatem życie ewangeliczne na ziemi jest poszukiwaniem pokoju i jednocześnie warunkiem otrzymania prawdziwego pokoju⁴⁴. Chrześcijanin musi jednak zdawać sobie sprawę, że osiągnąć go można jedynie dzięki wsparciu Zbawiciela.

Abyśmy go (pokój) otrzymali, (Pan) nas wzmacnia swymi sakramentami, dla niego swymi przedziwnymi czynami i mowami nas naucza, dla niego otrzymaliśmy Jego Ducha zadatek: dla pokoju w Panu wierzymy i Jego się spodziewamy; tym pokojem we wszystkich udrękach się pocieszamy⁴⁵.

Wsparciem oferowanym człowiekowi przez Chrystusa są sakramenty i słowo Boże. Uczeń Jezusa powinien miłować pokój i dzielić się nim z innymi. Biskup Hippony zapewnia, że człowiek, który dzieli się pokojem z innymi, sam niczego nie traci. Można to przyrównać do cudownego rozmnożenia chleba przez Chrystusa. Choć chlebów było niewiele, to jednak wystarczyło, aby nakarmić wiele tysięcy głodnych ludzi (Por. Mt 14,15-21). Podobnie rzecz ma się z pokojem ofiarowanym innym ludziom. Nie można sobie wyobrazić, aby uczeń Chrystusa, kochając pokój, nie starał się głosić go wszystkim, których spotyka na drogach swego życia⁴⁶.

Zachęta Augustyna do poszukiwania prawdziwego pokoju pojawia się w wielu jego wypowiedziach. Uczeń Jezusa

⁴² Por. *Objaśnienie Psalmu* 33,15.

⁴³ *Objaśnienie Psalmu* 147,15 (CCL 40,2150; PSP 42/1,351).

⁴⁴ Por. *Objaśnienie Psalmu* 33,2.

⁴⁵ *Homilia* 104,1 na J 17,1 (PL 35,1902; PSP 15,269).

⁴⁶ Por. *Kazanie* 357,2.

powinien być świadomy, że ziemski pokój nie jest pokojem w pełnym tego słowa znaczeniu. Ciągłe bowiem istnieje w człowieku skłonność do grzechu. Biskup Hippony stwierdza:

Mamy więc jakiś pokój, ponieważ podoba się nam prawo Boga według wewnętrznego człowieka; lecz nie jest to pokój całkowity, bo widzimy inne prawo w członkach naszych, które się sprzeciwia prawu umysłu naszego⁴⁷.

Człowiek nosi w sobie pragnienie prawdziwego pokoju, który jest owocem zachowywania Bożego prawa. Augustyn zachęca więc, aby miłować pokój, aby modlić się o pokój. „Niechże pokój będzie naszym umiłowaniem i przyjacielem, w którym niech serce nasze ma czyste siedlisko”⁴⁸. Umilowanie i pragnienie pokoju mobilizuje człowieka do troski o zdobycie pokoju i wytrwanie w nim. Niestety, ciągle jednak jest to utrudnione przez skłonność do grzechu. Dlatego chrześcijanin modli się słowami „Odpuść nam nasze winy”, szukając w Bogu wsparcia na drodze do osiągnięcia pokoju swego serca. Nader często jednak w sercu pojawia się niepokój, którego źródło najczęściej tkwi w codziennych, zwyczajnych ludzkich problemach. Augustyn opisuje tę sytuację w następujących słowach:

Tu na ziemi chleb daje ci pokój. Nie dostarczysz chleba, a zobaczysz, jaką będziesz miał wojnę we wnętrzościach. [...] Miłuj brata jak samego siebie, żyj z nim w pokoju. Nie może się wszakże obejść bez sporów, jak pomiędzy braćmi⁴⁹.

Ostatecznie więc można stwierdzić, że w ziemskim życiu pokój może zaistnieć wśród ludzi, ale zawsze będzie to bardzo kruchy pokój. Niszczą go codzienne ludzkie problemy, takie jak brak pożywienia, utarczki z bliźnimi. I nawet

⁴⁷ *Homilia 77,4 na J 14,25-27* (PL 35,1834; PSP 15,165).

⁴⁸ *Kazanie 357,1* (PL 39,1582; PSP 12,234).

⁴⁹ *Objaśnienie Psalmu 33,19* (CCL 38,295; PSP 37,344).

jeśli w imię tego ludzkiego pokoju chrześcijanie starają się eliminować ze swego życia kłótnie, wojny, prześladowania, to jednak „nie ma między nimi prawdziwej zgody, a serca ich są rozłączone”⁵⁰.

Zdaniem biskupa Hippony należy jednak dziękować Bogu także za taki pokój, pokój cząstkowy, niepełny. I on jest z całą pewnością darem Chrystusa. Gdyby bowiem Chrystus nie pozostawił wiernym takiego pokoju, to – zdaniem Augustyna – ludzie nie mieliby żadnego pokoju⁵¹.

4. PODSUMOWANIE

Augustyn jest przekonany, że jedynym dawcą prawdziwego pokoju jest Jezus Chrystus. Pokojem tym będą się cieszyć wszyscy zbawieni. Jest on bliskością z Bogiem, nieustanną kontemplacją Jego oblicza, wolnością od wszelkich utrapień, trwaniem w miłości i jedności, której nic nie może już zniszczyć. Natomiast pokój, który Chrystus pozostawił na ziemi, jest tylko cząstkowy ze względu na trwające w człowieku skutki grzechu pierworodnego. Nie przeszkadza to jednak Augustynowi zachęcać do budowania pokoju, także w czasie ziemskiego życia. Jest bowiem przekonany, że kto na ziemi do pokoju dąży, kto stara się żyć w pokoju, w czym wspiera człowieka sam Chrystus obecny w sakramentach i Swoim słowie, ten z pewnością osiągnie prawdziwy pokój w gronie zbawionych.

Augustiańska koncepcja pokoju, jako daru Chrystusa dla człowieka, jest obecna w nauczaniu Kościoła. I choć współcześnie więcej miejsca poświęca się zaangażowaniu Kościoła w zachowanie i budowanie pokoju jako ładu społecznego, to jednak dla chrześcijanina ostatecznie ważniejsze jest osiągnięcie pokoju duchowego nawet w sposób cząstkowy na ziemi, a w sposób pełny – w życiu wiecznym.

⁵⁰ *Homilia 77,5 na J 14,25-27* (PL 35,1835; PSP 15,166).

⁵¹ Por. *Homilia 77,4 na J 14,25-27* (PSP 15,166).

BIBLIOGRAFIA

Źródła podstawowe

Augustyn z Hippony

- O państwie Bożym* (CCL 48; Turnhout: Brepols 1955) (tł. W. Kornatowski) (Warszawa: PAX 1977).
- Homilie na Ewangelię św. Jana* (PL 35) (tł. W. Szołdrski) (PSP 15; Warszawa: ATK 1977).
- Kazania* (PL 38-39) (tł. J. Jaworski) (PSP 12; Warszawa: ATK 1973).
- Kazanie 47* (PL 38, 295-316), w: *Małżeństwo i rodzina w nauczaniu ojców Kościoła* (tł. A. Strzelecka) (Teologia Patrystyczna 12; Poznań: Wydawnictwo Wydziału Teologicznego UAM 2015) 141-173.
- Objaśnienia Psalmów* (CCL 38; Turnhout: Brepols 1956) (tł. J. Sulowski) (PSP 37-42; Warszawa: ATK 1986).
- O kazaniu Pana na Górze* (CCL 35; Turnhout: Brepols 1967) (tł. S. Ryznar – J. Sulowski) (PSP 48; Warszawa: ATK 1989) 21-130.
- Wyznania* (CCL 27; Turnhout: Brepols 1983) (tł. Z. Kubiak) (Warszawa: ATK 1982).

Inne źródła

- Ambroży z Mediolanu, *Wykład Ewangelii według św. Łukasza* (CCL 14; Turnhout: Brepols 1957) (tł. W. Szołdrski) (PSP 16; Warszawa: ATK 1977).
- Klemens Rzymski, *I List do Koryntian* (SCh 167; Paris: Cerf 1971) (tł. A. Świderkówna) (PSP 45; Warszawa: ATK 1990) 23-55.
- Grzegorz z Nyssy, *Homilie do błogosławieństw* (red. J.F. Callahan) (Gregorii Nisseni Opera 7/2; Leiden: Brill 1992) 77-169; (tł. M. Przyszychowska) (ŻMT 34; Kraków: WAM 2005).
- Jan Chryzostom, *Homilie* (PG 57, 13-90. 175-446) (tł. J. Krystyniacki) (Kraków: WAM 2002).

Leon Wielki, *Mowy* (PL 54) (tł. K. Tomczyk) (POK 24; Poznań: Księgarnia św. Wojciecha 1957).
Prudencjusz, *Psychomachia* (PG 60, 11-90. 454-664) (tł. M. Brożek) (PSP 43; Warszawa: ATK 1987) 137-160.

Opracowania

- Campbell W.S., „Unity and Diversity in the Church: Transformed identities and the peace of Christ in Ephesians”, *Transformation* 25 (2008) 15-31.
- Grossi V., „La pace in Agostino d’Ippona. Aspetti antropologici e sociali”, *Vox Patrum* 49 (2006) 209-222.
- Hałas S. SCJ, „Chrystus jest naszym pokojem (por. Ef 2,14). Wizja pokoju w Liście do Efezjan”, *Symposium* 24 (2013) 9-21.
- Kowalczyk S., „Filozofia pokoju św. Augustyna”, *Vox Patrum* 15 (1988) 831-857.
- Moreno J.L., „«Concordia» y «paz» en Aurelio Prudencio, *Anuario de Historia de la Iglesia* 3 (1994) 143-161.
- Nocoń A., „Zagadnienie pokoju w «Objaśnieniach Psalmów» św. Augustyna”, *Vox Patrum* 44-45 (2003) 119-129.
- Słownik teologii biblijnej* (red. X. Léon-Dufour) (Poznań – Warszawa: Pallottinum 1982).
- Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”* (1965).
- Stachowiak L., *Ewangelia według św. Jana. Wstęp, przekład, komentarz* (PŚNT 4; Poznań: Pallottinum 1975.2008).
- Zwitter A. – Hoelzl M., „Augustine on War and Peace”, *A Journal of Social Justice* 26 (2014) 317-324.

Ks. PAWEŁ WYGRALAK, prezbiter archidiecezji poznańskiej, doktor habilitowany nauk teologicznych, profesor UAM w Zakładzie Teologii Patrystycznej i Historii Kościoła Wydziału Teologicznego UAM w Poznaniu, dziekan Wydziału Teologicznego UAM. Specjalizacja: teologia patrystyczna. Ostatnie publikacje: „Obraz

kapłana – duszpasterza w nauczaniu św. Grzegorza z Nazjanzu”, *Vox Patrum* 64 (2015) 569-579; „Jak traktować żonę? Świętego Jana Chryzostoma wskazania dla mężów”, *Teologia Patrystyczna* 12 (2015) 95-108; „Znaczenie klauzury w życiu duchowym mniszek. Nauczanie św. Cezarego z Arles”, *Vox Patrum* 65 (2016) 717-726.